

[B] **ESSENTIE ZONDER OVERDAAD.
“OVERBOORD” VAN JOZEF DELEU**

Wat valt er te zeggen? Vele woorden nemen wij dagelijks in de mond, maar als ze allemaal werden geregistreerd en we kregen de kans ze nog eens na te lezen, zouden we schrikken van de overdaad en verspilling. Het leeuwendeel van wat we zeggen, betekent vrijwel niets. Natuurlijk, in gesprekken gaat het doorgaans niet om de semantische waarde van de zinnen, maar om het feit dat er contact is. Het timbre van een stem is belangrijker dan de inhoud van de woorden. Taal is een handreiking, een schermutseling of een omhelzing.

Indien we ons echter voornemen onze woorden een maximum aan betekenis mee te geven, blijkt al gauw dat zij hun vermeende lading niet dekken. Het woord “paard” verwijst weliswaar naar een edele viervoeter, maar is een armzalig middel om de essentie van het dier recht te doen. Je kunt je toevlucht zoeken tot omschrijvingen, definities, het toekennen van eigenschappen, maar hoe lang je daarmee ook doorgaat, uiteindelijk zul je de vruchteloosheid van je onderneming moeten inzien. Het paard blijft zich aan zijn naam onttrekken. Misschien is het dan toch het effectiefst te kiezen voor ultieme bondigheid, en erop te vertrouwen dat goede verstaanders aan een half woord genoeg hebben om te weten dat de wereld zich buiten de taal bevindt.

Jozef Deleu (1937) heeft zich een leven lang met taal beziggehouden, niet alleen als *auctor intellectualis* van dit tijdschrift en als een van de spilfiguren van de Vlaamse letteren, maar ook als dichter. In die laatste hoedanigheid is hij nooit een man van veel woorden geweest. De in 2002 door Hugo Brems samengestelde bloemlezing *Hoe het licht wandelt* opent met ‘De uitvreter’, een gedicht van tweemaal drie regels, met de titel meegerekend slechts vierentwintig woorden. “De stilte groeit tot boom / tot langzaam bos. / De schaduw maakt mij loom.” Er staat bijna niets, toch is het betekenis-potentieel groot. Doordat het bos voortkomt uit de stilte, wordt gesuggereerd dat de groei een vorm van spreken is, bomen en woorden gaan dus gelijk op. Bovendien delen bos en spreker dezelfde traagheid, terwijl anderzijds de schaduw die nu eenmaal inherent is aan de florerende locatie, de

Jozef Deleu, Foto Lodewijk Deleu.

dood in zich bergt. Leven is een langzaam spreken dat uiteindelijk weer opgaat in de stilte.

Waarom dan niet meteen maar helemaal zwijgen? “Waar het op aankomt”, aldus Deleu in een ander gedicht, “de zon die niet ongezien / wegzinkt in zee”. De dichter heeft tot taak de dingen te benoemen om hun bestaan te bevestigen. “Het gaat voorbij”, zegt hij, “maar er blijft / overschot”.

In zijn nieuwe bundel schrijft Deleu kaler dan ooit. *Overboord* bestaat uit drie afdelingen van elk elf gedichten waarvan het langste zestien regels telt. Het aantal van drieëndertig heeft een religieuze connotatie, en inderdaad refereert de dichter met het beeld van een piëta aan de dood van Christus:

languit
ligt
een lichaam
in een schoot

Het gedicht beschrijft een droom, die in de laatste strofe door het kraaien van een haan wordt verstoord. Wil dat zeggen dat wie wakker wordt een verrader is, iemand die zijn visioenen verloochent? Of herkennen we hier de nuchterheid van een boerenzoon? De mogelijkheden sluiten elkaar geenszins uit.

Deleu schrijft met liefde over het landschap dat hem, althans zo lijkt hij het te ervaren, heeft voortgebracht en weer in zich op zal nemen. De grote natuurlijke cycli spelen vanouds een belangrijke rol in zijn werk: de afwisseling van dag en nacht, de seizoenen, groei en verval, de opeenvolging van generaties. Hoe mager ook, de gedichten hebben altijd een metafysische dimensie. In ‘Donder’ verschijnt “vader / tussen twee paarden / hoog / tegen de lucht”. Gaat het om een jeugdherinnering, of beschrijft de dichter een oude foto? Het tweede ligt, gezien de volgende strofe, meer voor de hand: “hij schreeuwt / te zien / aan de stand / van zijn mond”. De slotstrofe vormt een soort conclusie:

hij vreest
de donder
de toorn
van een wonder

Hier gebeurt veel tegelijk. Allereerst zien we een sterke man twee paarden in bedwang houden, die blijkbaar zijn geschrokken van een onweersbui. De waarnemer kan niet horen wat zijn vader zegt, ofwel omdat het beeld nu eenmaal geluid ontbeert, ofwel omdat de vader in de tijd te ver weg is geraakt om nog hoorbaar te kunnen zijn, ofwel omdat zijn schreeuw door de donder wordt overstemd. Zijn

positie “hoog / tegen de lucht” maakt tevens een dondergod van hem, maar dan wel een god die bang is voor zijn eigen wonder. Het slotwoord laat ook zien dat wat in eerste instantie vreeswekkend is, in feite de manifestatie van een heilzaam mysterie zou kunnen zijn, waarbij het rijm van “mond”, “donder” en “wonder” veelzeggend is. De donder is het woord Gods, omgekeerd kan ieder woord een bliksemend wonder teweegbrengen.

De bundel opent met het programmatische gedicht ‘Taal’:

spreek
mij aan

bekrachtig
mijn bestaan

meer
in mij aan

Het geheim van deze tien woorden schuilt in de ambivalente status van zowel spreker als aangesprokene. Gaat het om de dichter die de lezer aanspreekt? Doet hij een appel op de taal zelf? Maar is het niet ook de taal die een lezer zoekt, zijn het niet juist de woorden die een stem behoeven? In elk geval is het spreken een affirmatie van bestaan, en daarmee een scheppingsdaad. Het aanmeren refereert wellicht aan de aloude allegorie van het leven als zeereis, maar wijst ook op de noodzaak van geborgenheid. De taal zoekt een veilige haven in de spreker of de lezer, die op zijn beurt hoopt thuis te komen in het gedicht. Het tweede gedicht bevestigt deze strekking met de beginselverklaring “woord / voor / woord // troost / bedenken / in tekens”. De taal biedt troost doordat zij in staat stelt verzonken leven te herbeleven, en zich daarbij te beperken tot wat er echt toe doet: “essentie / zonder / overdaad”. Dat is waar het Jozef Deleu om te doen is.

PIET GERBRANDY

JOZEF DELEU, *Overboord*, Van Halewyck & Van Gennep,
Leuven / Amsterdam, 2012, 80 p.